

Žetva i vršidba (I.)

U izrazito poljoprivrednom kraju kakav je Podravina, žetva i vršidba oduvijek su bili najznačajniji događaji u životu ljudi. Prije četrdesetak i više godina taj posao bio je izuzetno obiman i težak, a zahtijevao je mnogo dobro organizirane radne snage. Kombajneri, koji su počeli "osvajati" žitna polja sredinom pedesetih godina², danas posjeduju velik broj poljoprivrednika. Koriste ih na vlastitim poljima, ali još više za obavljanje usluga ostalim vlasnicima oranica. Fizički rad i trajanje žetve i vršidbe svedeni su na minimum što omogućava ljudima da bez zastoja obavljaju druge poslove i obaveze³ i da sve manje ovise o vremenskim prilikama. Nema sumnje — žetva kombajnom donijela je same blagodati za poljoprivrednike, ali je izbrisala onaj duh i polet kakav je nekada obuzimao seljaka i čitavu seosku zajednicu za vrijeme žetve i vršidbe. Ljudi i danas brinu o svojim poljima, o vremenskim prilikama, otkupnoj cijeni i kvaliteti uroda; kombajneri se pak utrkuju s vremenom nadajući se da će njihovi strojevi bez kvara izdržati do kraja sezone. Ali, može li se to usporediti s mješavinom brige i nade, muke i radosti kakva je obuzimala onoga seljaka koji gubitak nije mogao nadoknaditi na drugoj strani, a kome je dobar urod zasigurno značio blagostanje za njegovu porodicu u predstojećoj godini. Usmjerenost pažnje na polje i stalna briga očituju se već o božićnim blagdanima (spomenimo samo **poležaja** i njegove želje da bude pšenice i sveg drugog obilja) i provlači se tokom cijele godine.

Zato, pored ocrtavanja karakteristika materijalne kulture vezane uz proizvodnju, obradu i čuvanje strnih žitarica u Podravini prije široke upotrebe kombajna, nastojat ćemo osvijetliti duhovne i društvene konotacije žetve i vršidbe (individualna i zajednička zaokupljenost žetvom tokom cijele godine, gatanja, žetalačke pjesme, običaj pletenja žetvenog vijenca, mobilnost seoske zajednice kod ispomaganja i dr.).

O pojedinim fragmentima žetve i vršidbe mnogi su rado pisali. Ipak, nastojeći što cjelovitije prikazati žetvu i vršidbu prema tradicijom uvriježenom toku, nanovo smo potražili etnografske podatke o tim poslovima i to u dva sela — Koprivničkom Ivancu i Štaglincu. Ivanec se pri tome pokazao kao primjer tipičnog podravskog sela (mnoge materijalne, duhovne i društvene osobitosti mogu se pripisati općenito podravskom kulturnom nasljeđu) dok je Štaglinec, kao mlado selo nastalo tek 1924. doseljenjem Zagoraca, primjer donekle drugačije tradicije koja se u ponečemu prilagođava okolnoj, a u ponečemu ostaje samosvojna. Stvaranju potpunije

slike o žetvenim poslovima u Podravini pomogla je literatura (na koju smo se oslonili i kod uspoređivanja Podravine sa susjednim regijama) te fundus Muzeja prehrane "Podravka". Zbog obimnosti obrađene teme, ovom prilikom donosimo samo prvi dio građe tj. onaj koji se odnosi na materijalnu kulturu.

I. SJETVA

Početkom 20. st. u Podravini se od **strnišća** sije: pšenica (stara vrsta zvana **klasača** (I)⁴, kasnije i niska vrlo rodna **crvena pšenica** zvana i **libalula** (I)), **hrž**, **suražica**⁵, **jačmen**, **hajdina**, **proso** i **zob**.

Prije sisanja žito se u Ivancu čisti i škropi galicom. Proseno sjeme propuštalo se kroz zapaljeni ritek (raženu slamu) radi toga da se "osmudi kaj ni bilo **tubaka** — crne prašine". U Štaglincu se sjeme "vapnom poprašilo". Sije se iz **sejača**, **plahte** zavezane na jednom ramenu, a proso iz **struganjke**. U Štaglincu siju iz **šatora** (plahte) povezanih krajeva i u križ prebačene preko oba ramena ili pak iz **sijače**, korpe pletene od ražene slame.

II. ŽETVA

Prije I. svj. rata sve strmo žito želo se **srpom** — **kosicom**. Između dva rata pšenica, ječam i sl. već se kose, ali su neki još uvijek želi **srpom**. **Hrž** se srpom žela do 1952/53. jer je ražena slama služila za pokrivanje gospodarskih zgrada (kuća već nešto manje). Vlati raži trebalo je rezati nisko i ravno, a za to je bila pogodna upravo žetva **kosicom**. Srp je lučnog tipa⁶.

U Štaglincu žene žanju i pripremaju **navilke**, a muškarci iza njih vežu **snopove**. Tako i u Torčecu⁷ i Molvama⁸. Međutim, ako je nekada u Podravini i postojala stroga podjela žetelačkih poslova između muškaraca i žena, kako to navedeni primjeri sugeriraju, do nje se već početkom 20. st. ne drži mnogo. Tako u Ivancu srpom žanju uglavnom žene, no "i muški su znali žeti, samo nisu bili tak spretni kak žene". A V. Žganec zapisuje još 1947. kazivanja o nekadašnjoj žetvi u Bregima: "Na svaki slog bila su dva žneca, **redovno** (podvukla N. M.) muž i žena. On je uvijek žeo sa svojom ženom na istom slogu."⁹ Žeteoci se u Ivancu zovu **žneci**, a u Štaglincu **žnjele** ili **žnjale**. Kažu još i: "Imam **žnjače**, **ženjače**."¹⁰ Raž su **žneci** vezali u **šopice** sastavljene od dvije **rukoveti** žita. Šopice raži su **čelili** (I), odnosno **šikal** (Š). Ostalo žito veže se u **snopove** "tak velike kak se moglo

do kolena visoko nabrati". Šopice i snopovi vežu se strukovima zvanim **pojasi** (I) ili **navilki** (Š): "Zeme se struk, raspolovi se, pri **latima** (kласu) se zafkne kaj se drži i na to se dene snop." Želo se uglavnom nisko. "Ako je gazda štel više slame, želo se nižeše, ak samo zrno — višeše. Ako samo žele **sebujnka** neke snahe", priča Marija Vrban iz Ivanca, "žele smo višeše jer je tak ona štela kaj bu zemlja bolje gnojna." Naime, ta slama se kasnije zaorala pa je donekle pognojila zemlju. Kao zaštita za noge kod žetve, ženama su služile čizme, a u Ivancu i dugi **frtuni** od domaćeg platna.

Kod košnje žita kose uvijek muškarci, a žene vežu snopove. Bilo je žena toliko spretnih da su stizale vezati i iza dvojice kosaca. U Štaglincu iza "dva kosca idu dve **nabirale** (žene koje kupe žito) i jen **vezač** — muškarac."

Iza drugog svjetskog rata nabavljaju ljudi zaprežne kosilice i kosilice samovezačice koje još više skraćuju žetvu.

III. SLAGANJE I SUŠENJE ŽITA

Poljnjeveno žito slaže se i suši na polju povezano u snopove. Izuzetno, ako je bilo jako "dračno",

suši se nepovezano, no, suho žito teško je poslije vezati. Žene zato nisu dozvolile da **drač** naraste u žitu nego su na proljeće išle "pukati drača med pšenicom i to z rukom, a gde je bil **osjak**, to su z nožem pukale". **Nož** (I,Š) za plijevljenje korova sastojao se od uske željezne oštrice u obliku slova "V" i drvenog drška, a koristio se i drugdje po Podravini. U Muzeju prehrane čuvaju se dva komada iz Repaša¹¹.

Snopovi se slažu u **stavice** i **križe**. Stavice se u pravilu sastoje od jedanaest snopova uspravno postavljenih jedan do drugoga. Ako je žito "jako dračno", u Ivancu su slagali stavice od devet ili sedam snopova. Štaglinčani pak, zato što urod na nekom polju računaju "na križe" (a jedan križ = 2 stavice ili 22 snopa), slažu stavice uvijek od jedanaest snopova. **Križi** (Š) se slažu tako da su sa četiri strane vodoravno poslaže po pet snopova s klasjem okrenutim prema sredini, a na vrhu se prekriže još dva snopa. Tako križe slažu i u Ivancu samo što na vrh postavljaju jedan (dvadesetprvi) snop i to okrenut prema sjeveru (zato jer "od juga oče tuča"). Ovi gornji snopovi štite **latje** svih ostalih od kiše i tuče.

Prije vršidbe, kada se osušeno žito doveze u dvo-rište, složi se "v **kup**" (I, Š). Kup se započne graditi

Cepi, čelač, rešeta i veternica — oruda i sprave za vršenje i čišćenje žitarica

u obliku vrlo široke stavice, a nastavlja dograđivanjem u visinu. To se radi bez upotrebe kolca kao oslonca. Kad se žito ovršilo, slama se sprema na neko mjesto u dvorištu ili u vrtu. Gradi se bagla (I, Š) ili kup (Š). Pravokutnog je tlocrta i izgleda "kak kuća".¹²

IV. VRŠIDBA

Žito se vršilo na **guvnu** — pravokutnom zemljanim prostoru u štaglju između parmi (ili parme i štale).¹³ Kada se guvno priprema, dovede se zemlja i nabije četverouglastim ili valjkastim panjevima na dvije ručke. Zatim se pomete i "obličići" (polije vodom, posipa pljevom i uglača). Dobro je da guvno bude malo povišeno od razine dvorišta kako na nj za kišovita vremena ne bi ulazila voda.

Jedan od najstarijih načina izbivanja zrnja je vršidba konjima. Kazivačica iz Ivanca priča: "Čovjek je v sredini guvna stal i privlačil i puštal par konja koji su oko gazili žito". Toga u Štaglincu ne pamte, niti su tako vršili njihovi preci u Vrbnu kod Trakoščana.

Na guvnu se **hrž čelila** (I), odnosno **šikala** (Š). U Ivancu za to koriste posebnu spravu zvanu **čelač**. To je polovina vrbovog (često trulog) debela nasadenog na četiri noge. U Štaglincu koriste neku širu dasku oslonjenu o stolac ili skinu vrata sa štaglja.¹⁴ Kad se čelilo, zrnje se odbijalo o pleternu stijenu štaglja. Žene su zato uza zidove stavljale veliku **plaftu** sašivenu od četiri pole platna.

Prevladavajući način izbivanja zrnja kod strnih žitarica osim raži, a prije upotrebe mašina za vršenje, jeste mlaćenje **cepima**. **Cep** se sastoji od dva štapa: duljeg (oko 140 cm) koji se drži u ruci i zove **ručnik** (Š) i kraćeg zvanog **cepić** (I, Š) (oko 80 cm) kojim se udara po klasovima. Oko dva centimetra prije kraja, ručnik je sve naokolo stanjen. Tu se veže kožni "žniranec" za kožni kotur koji čini razmak između štapova i omogućava potrebnu vrtnju cepića oko ručnika.¹⁵

Mlaci su žito mlatili na travi ispred štaglja jer na guvnu nije bilo mjesta za taj posao. Prostor ispred štaglja se počisti i uredi. Snopove razvežu i slože u dva reda s klasjem prema sredini. U Ivancu za to kažu "složiti si gredu". Redovito mlate četvorica radnika. U Podravini su svake godine dolazile grupe mlataca iz Zagorja. "Spali su na guvni pri gazdi pri kojem su delali. Delali su od četiri vure vjetro do na večer, onoliko dana koliko je trebalo. A mogli su bogme dobro jesti. Mi smo ih već poznali — koji su bili bolši, više su posla imali. Dobilali su desetinu žita. Kad je bilo gotovo, odovud je išel čovek kaj im je otpelal žito doma. Kasnije su dolazili kamionima." Ona domaćinstva koja su raspolagala s dovoljno radne snage ili nisu imala mnogo žita, sama su obavljala mlatidbu. Premda je to težak fizički posao, žene su ga vršile ravnopravno sa svojim muževima, a iz zapisa A. Ivančana o životu prije II. svj. rata u Molvama saznajemo: "Mlatidba: Žene so mlatile, a moškarcu so ritka delali."¹⁶

Sa svake strane **grede** stoje po dvojica mlataca. Tuku po žitu određenim redom — prvo udari jedan par križno postavljenih mlataca, a zatim drugi par.¹⁷ Pazi se na održavanje ritma udaranja jer nesložni udarci smetaju uhu. Istovremeno, mlaci koji stoje na istoj strani, miču se po cijeloj dužini **grede** međusobno se udaljavajući i opet približavajući.

"Negda, ak ljudi nisu stigli omlatiti žito, ostalo je neomlaćeno v kupu, al to ni bilo dobro, navleklo su se štetočine."

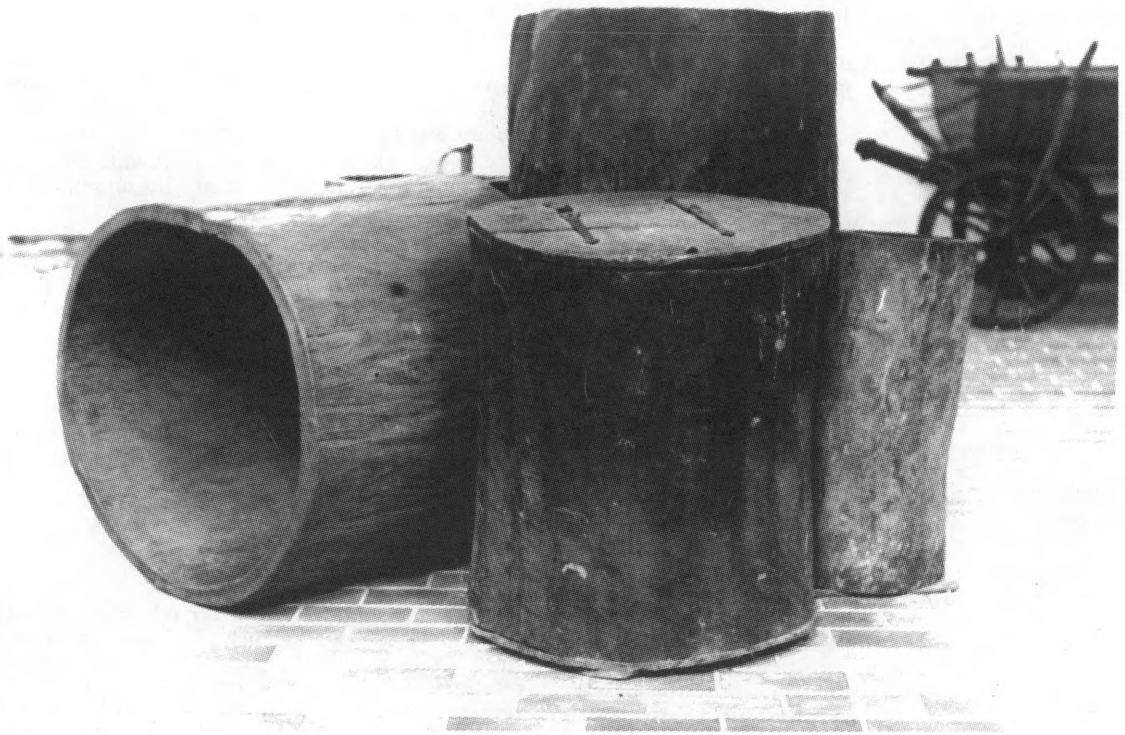
Od početka 20. st. u Podravini su u upotrebi i mašine za vršenje na ručni ili konjski pogon (**geplini**)¹⁸. Tako u Vlislavu, Repašu¹⁹, Hlebinama i drugdje²⁰. U Hlebinama "do 1914. godine upotrebljavala se ručna mlatilica za pšenicu, koju je okretalo četvero ljudi. ... Tomo Kemić iz Husovca ... nabavio je takozvani "geplin" kojim je uz konjsku vuču, a preko prenosa putem kardanske osovine, vršen pogon mlatilice za žito. Za pogon su korištena dva para konja. ... U upotrebi geplin je bio do 1964. godine."²¹

V. ČIŠĆENJE ŽITA

Nakon vršenja žita na neki od opisanih načina, slijedilo je čišćenje od ostataka slame i pljeve. U stara vremena radilo se to velikim guvnem rešetima i vejačom — lopatom kojom se žito, zgrmuto u jednom kutu guvna, grabilo i bacalo u drugi kut. Lagana pljeva propadala bi prije, bliže, a teže zrnje skupljalo se u plahama ograđenom kutu guvna. Daleko brže čišćenje žita omogućila je upotreba osobite sprave, u Podravine najčešće zvane **veternica**²².

Prve veternice konstruirane su u zemljama zapadne Evrope sredinom 18. st. (u Engleskoj se počinju upotrebljavati 1740, u Njemačkoj 1783/84), a po uzoru na "holandski čistilnik lanenoga zrnja" iz 1710. "Pri nas (u Sloveniji, op. N.M.) so se močnejše širili kmetijski stroji šele v 80. letih 19. stoletja ... Izdelovali so ga posamezni vaški samouki ..."²³ "U Hrvatsku i neke dijelove srednje i jugoistočne Evrope proširili su se prvih dsecenija XX. st."²⁴

Veternice čiste zrnje od pljeve zračnom strujom koju proizvode lopatice smještene u unutrašnjosti te sprave nalik na kakav drveni sanduk, a pokreće ih čovjek svojom snagom pomoću zamajca (ručke). Žito se sipa kroz lijevak na vrhu sprave, pljeva, tj. rana vjetrom izlazi kroz postnični otvor, a čisto zrnje pada dolje niz kosu dasku. U Ivancu već između dva rata prevladava ovaj način čišćenja žita, dok u Štaglincu **veternjače** počinju koristiti nešto kasnije. Josip Kuhar iz Štaglinceva navodi da su ih nabavljali u Bjelovaru. U Muzeju prehrane čuvaju se veternice iz Velikog Poganca, Drnja i Đelekovca²⁵. U Hlebinama pak "Posredstvom ondašnje Hrvatske seljačke zadruge ... 1907. kupljen je prvi trijer (čistilica za žito) a 1910. ... i "veternica" za vjetrenje žitarice."²⁶ Dok su veternice seljaci mogli kupovati od domaćih majstora, trijere — strojeve željezne konstrukcije za

Lagvi za žito

čišćenje i sortiranje žita, morali su uvoziti. Ti su strojevi bili i višestruko skuplji.

Napokon, dolazimo i do najefikasnijeg dostignuća korištenog u ovim krajevima za istovremenu vršidbu i čišćenje zrnja, a prije kombajna (koji uostalom obavlja još i žetvu). To su vršilice ili dreševi.

Pišući o radu na selu u razdoblju idustrijalizacije u Njemačkoj, autori "Povijesti rada" navode 1850. počinje osvajati sve značajniju poziciju u inventaru poljoprivrednih gospodarstava. 1856. izbrojeno ih je samo u Mecklenburgu 230, 1882. već 5600 (od toga oko 600 na parni pogon), a 1895. preko 10000 (od toga 2300 na parni pogon). Prije toga su se žitarice stoljećima vršile ručno — mlatilicom.²⁷

U naše krajeve vršilice stižu mnogo kasnije. Poslije II. svj. rata već su uobičajeno vlasništvo bogatijih seljaka²⁸, zajedno sa traktorom (rjeđe lokomobilom) koji ih pokreće. Tako u Ivancu²⁹, Štaglincu i većini podravskih sela. Za one prije tog vremena nema mnogo podataka. Hlebinčani vjerojatno među prvima u Podravini vrše žito na taj način. Već "1923 ... prvi put u Hlebine dolazi sa svojom parnjačom (danfericom) Ljudevit Grof. Preseljenje parnjača i vršilice od dvorišta do dvorišta obavljao se konjima. Napredniji seljaci udružuju se

1930. godine i kupuju novi traktor marke "Cormik" s vršalicom "Hofer-scharanc"...³⁰ I dalje: "...između 1930. i 1944. god. u Hlebinama su bila četiri traktora, tri traktora na naftu i jedan na petrolej. Prva tri vlasnika traktora imali su i vršalice za vršidbu pšenice."³¹ U Muzeju prehrane izložena su dva lokomobila mađarske proizvodnje. Parni (iz 1912) dopremljen je, zajedno sa vršalicom, iz sela Gunja kod Županje, a plinski (iz 1925) nabavljen je u selu Vaška kod Podr. Slatine. Nažalost, ne znamo pobliže u kojem su se vremenskom periodu upotrebljavali u tim slavonskim selima.

Od sredine stoljeća do početka sedamdesetih godina zajedno rade vršilice i kombajni. Sin Marije Vrban, na primjer, obavljao je usluge vršalicom do 971. godine.

Rad na vršalici započinjao bi oko 4 sata ujutro i trajao ovisno o količini žita. U Podravini su dreševe dopremali seljacima u dvorište³², a znali su se seliti i više puta dnevno. Za opsluživanje mašine i ostale poslove trebalo je oko dvadesetak radnika. "Žene su snopove razvezivale, pleve nosile, slamu do bagle gurale, a bogme negda i na baglu slagale" Ako je bilo dovoljno muške radne snage, onda su oni slagali slamu na baglu, "šopali" mašinu, nosili žito na

tavan. Ljudi su jedni drugima pomagali radeći u zamjenu. Kod ispomaganja gledalo se na broj sati provedenih na vršidbi kod drugoga, pa se išlo onima koji trebaju isto toliko vremena za vršenje svojeg žita ili se slao jedan radnik za njihova dva, ako je njihova kuća imala dvostruko više žita. Bilo je veoma važno da "gazda" tj. njegova porodica ispomaganjem "zasluži" dovoljno radne snage jer je u surotnom posao bivao prenaporan.

VI. SPREMNICICE ZA ŽITO

Podravci su žito spremali u više vrsta spremnica. U selima istočno od Koprivnice (prema Đurđevcu), seljaci rado spremaju žito u samostojeće drvene objekte — ambare, a gradili su ih i bogatiji gazde po drugim podravskim selima.³³

Najčešći način je spremanje u drvene škrinje na tavanu. Škrinje (I, Š) su bile raznih veličina³⁴, za svaku vrstu žitarice posebna. Neke su imale poklopce.

Veoma stare spremnice za žito su štablji ili lagvi za žito. U Muzeju prehrane nalazi se šest štabalja iz

Repaša, Virja, Bregi i Novačke³⁵. Načinjeni su od izdubenog debla kome se pribije dno i ponekad ugraditi poklopac. Tehnika izrade (dubenje) svjedoči o arhaičnosti ovakvih spremnica za žito.

Završimo ovaj prikaz dragocjenim podacima o gospodarenju Virovaca, dobivenim iščitavanjem diobenih ugovora o podjeli imovine obiteljskih zadruga u Virju 1871, 1873, i 1884.³⁶ Saznajemo tako da su od spremnica za žito imali hambare ili žitnice, a spominju se i: "lagev pet vedri za žito", "lagev za žito 3 vedre", "lagvi za žito od 6 i 4 vedre", "lagev za hajdinu", "lagvić za proso". Za poslove žetve i vršidbe koristili su (i dijelili, pazeći na svaki komad) kosice (srpove), kose guvena rešeta, vagane, vejače, cepove, željezne rasohe, sve oruđa istisnuta borbom za efikasnoću, visokim prinosisima i kvalitetom (naravno, i većom dobiti) koja se danas vodi drugim sredstvima. Evo kako M. Vrban opisuje današnji postupak s ovršenom pšenicom: "Pokombajniranu pšenicu većinom svi pelaju nam v "Podravku". Nekoji si ipak malo ostave doma, u škrinjama na tavanu kak i negda."³⁷

BILJEŠKE:

1. U ovom članku bavimo se samo strnim žitaricama i tradicionalnim načinima na koje su se ubirale, vršile i skladištile.

2. Marija Vrban iz K. Ivanca sjeća se da su kombajni počeli žeti žito oko 1955. Najprije je Zadruga nabavila jedan, a kasnije su ljudi u selu stali uvoziti stare kombajne iz Njemačke. U Hlebinama "Prvi kombajn za strna žita (tipa "ZMAJ 780") nabavljen je ... 1959. god. za žetvu zadrugne pšenice, ali i za usluge. Već druge godine zanimanje je znatno poraslo, 1961. morao se kupiti novi kombajn koji je služio za žetvu pšenice kod individualnih proizvođača." (literatura 10, 148) "Danas (1984, op. N.M.) poljoprivrednici imaju 4 kombajna za strna žita ... Osnovna organizacija Kooperacije "Podravke" ima jedan kombajn "Univerzal". (isto, 149) U Muzeju prehrane čuva se kombajn "ZMAJ" iz 1950. godine dopremljen iz Repaša.

3. Naime, kao što je opće poznato, velik broj članova podravskih seoskih domaćinstava istovremeno su radnici u industriji i poljoprivrednici.

4. Pored specifičnih naziva, u zagradi će se kraćicom označiti u kojem su selu u upotrebi: Ivanec (I), Štaglnec (Š).

5. Suradžica je pomiješano sjeme pšenice i raži radi zaštite pšenice, a ujednop se dobivalo kvalitetno miješano brašno za kruh: "Negda je pšenica štelja jako propasti, hrž je bila višeša pak ju je zaštitila."

6. usporedimo to s podacima o radu na selu u srednjoj Evropi u vrijeme feudalizma: "Najjednostavniji oblik srpa bio je kukasti srp. ... Napredak u odnosu na takav alat predstavljao je lučni srp. ... Pri upotrebi srpa od 10. stoljeća nadalje prešlo se s reza uz klas na rez na vlati. Žetelac je prerezao žitaricu što je moguće niže uz vlat i nije se zad-

vojlo samo time da odreže klasje i ostavi strniku ... Priljelaz s reza uz klas na rez na vlati bio je posljedica pojačane potrebe za žitnom stočnom hranom i slamom pošto se povećao stočni fond ... od 13. stoljeća napokon se pojavljuje kosa, koja se za travu upotrebljavala čak od 9. stoljeća nadalje." (lit. 11, 115)

7. lit. 14, 43

8. lit. 5, 253

9. lit. 14, 51

10. Žetelac, bio muškarac ili žena, zove se žnec. U Torčecu i Petarcu im kažu žnjeći, a u Delekovcu i Bregima žnec. (lit. 14, 42-52) Za usporedbu: U Samoboru strn "ženeju značice". (lit. 7, 14) U Varoši kod Sl. Broda to su "žeteike". (lit. 8, 258) Za sela iz okolice Zagreba, B. Daković navodi nazive: ženjačice, ženjačice, žetalice, značice. (lit. 2, 75)

11. Inv. br. 817, 818.

12. M. Vrban kaže da u Delekovcu slažu snopove nižući oslonjene parove snopova koje još preklapaju vodoravno položenim snopovima. Josip Večenaj dao mi je podatke za Gotalovo. Ondje snopove u polju slažu u stavice od sedam snopova i križe od 21 snopa. (Način slaganja poput onog u Ivancu.) Neovršeno žito u dvorištu složeno je u kup okruglog tlocrta, a slama čini kozlicu pravokutnog tlocrta. Radi usporedbe donosimo podatke iz drugih, susjednih regija. U Moslavini snopove slažu u krstove ili križe (kao u Podravini) i kupiće ili stavice koje su slične delekovečkim. Žito u dvorištu složeno je u stog ili kamar. (lit. 9, 6-7) U Samoboru snopove slažu u rastavke (10-12 snopova). (lit. 7, 15) U Murskom polju "en križ je 22 snopov. ... te je dobra letvina; te se namlati s dvih križov ena drevenka." (lit. 4, 192) Prema kazivanju Josipa Kuhara iz Štaglnca, u Zagorju su žito na polju slagali u kopice, uredno poredane jedna do druge. Kopice se slažu uz pomoć ražnja, zašiljenog debelog kolca. Uz ražanj dolaze "škraklje", "kaj ne žito na

zemlji". Slaže se uz pomoć spravljaa, kolca dugog 4-5 m sa klinovima, zabodenog u blizini ražnja. Klinovi spravljaa služi su za držanje drvene poluge koju čovjek "zapiči na ražanj i onda stane na nju" tako da može visoko slagati žito.

13. Vidi: lit. 12, 197, tabla III

14. Šikali su i "ritka delali" domači ljudi, ali i miaci — sezonski radnici iz Zagorja. Budući da je mlaćenje cepima bilo efikasnije, ponekad su vršenje raži htjeli obaviti na brži način tj. mlaćenjem, što se "gazdi" nije sviđalo jer bi mu uništili slamu. Marija priča: "Ja sam bila mala pak su mi znal moji reči — Ti se tu igraj kaj buš pazila, kaj budu hrž čellil, a ne miatill."

15. U Muzeju prehrane nalaze se cepovi iz Hlebina (inv. br. 12) i Legrada (inv. br. 278) vezani pomoću kožnog remena (koluta) i dva tanja remenića (gužve).

16. lit. 5, 253

17. Kako kaže J. Kuhar iz Štaglina: "Tukli su jen pred drugem."

18. U Ivancu je geplin "jedna kuća imala, kaj su sečke za konje rezali."

19. Iz Repaša su u Muzeju prehrane stigle: vršalica na ručni pogon (inv. br. 399) i geplin (inv. br. 400).

20. U jednom ranijem terenskom istraživanju, kazivačica Danica Stojaković iz Vlaislava kaže: "Bile su mašine koje su ljudi ručno vrceli, o dva čovjeka sa svake strane, a jedan je meto u mašinu. U Tvrdoj Rijeci imali su geplin kojeg vrte četiri konja." Ručne mašine i gepline spominju kazivači iz Gornje Velike, Starigrada, Mučne Reke.

21. lit. 10, 145

22. Tako u Ivancu, Velikom Pogancu, Drnju, Delekovcu; u Štaglincu je zovu veternjača, a u Vlaislavu vjetrenka; u okolici Zagreba vetrenica ili pajtilin (lit. 2, 77), a u Slovenjki vejalnik, vetrenik, vetenke, vetrovnica, vevnik, bitnmlin, a najčešće pajkelj i pajtel. (lit. 3, 65)

23. lit. 3, 58

24. lit. 2, 78, bilješka 5

25. Redom: inv. br. 673, inv. br. 418 i inv. br. 508.

26. lit. 10, 145

27. lit. 11, 202

28. Tako navodi i B. Daković za sela iz okolice Zagreba. (lit. 2, 78)

29. U Ivancu je bila i jedna parnjača.

30. lit. 10, 145

31. Isto, 146

32. U selima oko Zagreba drugačije: "Obično su me zaustavljali na određenom mjestu gdje su ostajali po nekoliko dana, a seljaci bi dovozi li žito." (lit. 2, 78)

33. Ima ih u Bregima, Vlaislavu, Notvigradu, Virju, Podravskim Sesvetama, ali i u Ivancu, Bakovićama, Hlebinama, Delekovcu, Gotalovu i drugdje. Nabrojana su samo ona sela u kojima je upotreba ambara dokumentirana u literaturi (opširniji opis: lit. 6, 166; fotografije: lit. 13, 22-23) ili je potvrđena terenskim istraživanjem.

34. Imale su 10, 15, 20 "metri". "Sve skupa smo oko 90 metri žita znali dobiti", priča Marija Vrban.

35. Npr. štubalj (inv. br. 672) iz Bregi visok je 125 cm, a u promjeru iznosi 78 cm, promjera 72 cm.

36. Prema članku M. Dolenca — Dravskog. (lit.1)

37. Na pitanje da li se kombajneru nakon rada priprema ručak ili večera, Marija kaže: "Kakav ručak, nemaju čas sedeti, samo im se plati."

LITERATURA:

1. Dolenc — Dravski, Miroslav. Nekoliko naznaka o podjeli imovine u obiteljskim zadrugama u Virju. Virje na razmeđu stoljeća, zbornik I, Virje 1981, 29—43

2. Daković, Branko. Gospodarstvo u okolici Zagreba. Etnološka istraživanja 3 — 4, Zagreb 1987, 67—114

3. Golob, France. Orodje in stroji za čišćenje omlaćenoga žita. Loški razgledi 30, Škofja Loka 1983, 56—72

4. Habjančić, Vid. Žetev in mlat (Mursko Polje). Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena 19, Zagreb 1914, 191—192

5. Ivančan, Ivan. Iz zapisa Andrije Ivančana (III). Podravski zbornik '78, 247—254

6. Kovačić, Željko. Stara arhitektura Podravske Sesvete. Podravski zbornik '78, 160—172

7. Lang, Milan. Samobor Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena 17, Zagreb 1912, 1—150

8. Lukić, Luka. Varoš. Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena 25, Zagreb 1924, 255—349

9. Moslavac, Slavica. Tradicijski obrti u Moslavini II (katalog izložbe), Kutina 1990.

10. Pakaslin, Ivan i Dolenc, Željko. Osnovne osobine hlebinske poljoprivrede. Hlebina — od Struge do danas. Hlebinski almanah I, Hlebina 1984, 144—155

11. Povijest rada (grupa autora). Urednik: Helmuth Schneider, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1987.

12. Rašan Duro. Ilustrirani rječnik stare podravske materijalne kulture. Podravski zbornik '82, 190—223

13. Turković, Josip. Podravsko rukotvorje. Koprivnica 1978.

14. Žganec, Vinko. Hrvatske narodne popjeverke iz Koprivnice i okolice. Zagreb 1962.